“RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR DAVRIDA ONA TILINI ASRASH”

Qoraqalpog'iston Respublikasi Qo'ng'irot tumani

1-son texnikumining o'zbek tili fani o'qituvchisi

Sultanova Surayyo Amangeldievna

Annotatsiya:*Mazkur maqolada raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan sharoitda ona tilini asrash, rivojlantirish va uning raqamli makondagi mavqeini mustahkamlash masalalari tahlil qilinadi. Globallashuv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng tarqalishi natijasida ko‘plab milliy tillar qatorida o‘zbek tili ham yangi imkoniyatlar bilan birga muayyan muammolarga duch kelmoqda. Tadqiqotda internet, ijtimoiy tarmoqlar, sun’iy intellekt tizimlari hamda raqamli platformalarning ona tili taraqqiyotiga ta’siri ilmiy jihatdan baholanadi. Shuningdek, tilni saqlash va rivojlantirishning zamonaviy mexanizmlari yuzasidan takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *ona tili, raqamli texnologiyalar, globallashuv, internet, sun’iy intellekt, til siyosati, milliy qadriyatlar, raqamli kommunikatsiya, o‘zbek tili.*

XXI asr insoniyat taraqqiyotining yangi bosqichi sifatida axborotlashgan jamiyatning shakllanishi bilan tavsiflanadi. Raqamli texnologiyalar hayotning barcha jabhalariga kirib borib, iqtisodiyot, ta’lim, madaniyat, fan va kommunikatsiya sohalarida tub o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Internet tarmog‘i, mobil qurilmalar, sun’iy intellekt tizimlari va ijtimoiy media platformalari insonlarning kundalik faoliyatida muhim vositaga aylangan. Bunday sharoitda milliy tillarning kelajagi dolzarb masalalardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Til millatning ma’naviy boyligi, tarixiy xotirasi va madaniy merosini saqlovchi asosiy vosita hisoblanadi. Har bir xalqning o‘ziga xosligi, dunyoqarashi va qadriyatlari avvalo uning tilida aks etadi. Shu sababli raqamli transformatsiya jarayonlarida ona tilini asrash va rivojlantirish davlat siyosati hamda ilmiy tadqiqotlarning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Bugungi kunda dunyo internet kontentining katta qismi ingliz tilida yaratilmoqda. Bu holat kichik va rivojlanayotgan tillarning raqamli makondagi ulushini kamaytirishi mumkin. Ayniqsa yoshlarning xorijiy tillardagi kontentdan keng foydalanishi natijasida kundalik muloqotda aralash til birliklarining qo‘llanilishi kuchaymoqda. O‘zbek tilida ham inglizcha va ruscha atamalarning me’yoridan ortiq ishlatilishi ayrim hollarda til madaniyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar ona tilini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar ham yaratmoqda. Elektron lug‘atlar, onlayn ta’lim platformalari, elektron kutubxonalar, matnni avtomatik tahlil qilish tizimlari va sun’iy intellekt asosidagi tarjima vositalari til taraqqiyotiga xizmat qilmoqda. Demak, raqamli texnologiyalar ona tiliga tahdid emas, balki undan oqilona foydalanilganda til rivojining muhim omiliga aylanishi mumkin.

Tadqiqot davomida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, statistik ma’lumotlarni umumlashtirish hamda mantiqiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Xususan, tilshunoslik, sotsiologiya, axborot texnologiyalari va madaniyatshunoslik sohalaridagi ilmiy manbalar o‘rganildi. Shuningdek, internet resurslari, ijtimoiy tarmoqlardagi til qo‘llanilishi va raqamli kommunikatsiya vositalarining til rivojiga ta’siri tahlil qilindi. O‘zbek tilining raqamli makondagi holati xalqaro tajribalar bilan qiyosiy ravishda o‘rganildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli texnologiyalar ona tiliga bir vaqtning o‘zida ham ijobiy, ham salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Birinchidan, internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali axborot almashish tezlashdi. Natijada millionlab foydalanuvchilar o‘zbek tilida turli mavzularda kontent yaratish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Bloglar, podkastlar, elektron nashrlar va videoplatformalar tilning qo‘llanish doirasini kengaytirmoqda.

Ikkinchidan, elektron lug‘atlar va mobil ilovalar tilni o‘rganish jarayonini sezilarli darajada yengillashtirdi. Talabalar, o‘quvchilar va tadqiqotchilar istalgan

vaqtda til resurslaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Bu esa savodxonlik va til madaniyatining oshishiga xizmat qilmoqda.

Uchinchidan, sun’iy intellekt texnologiyalari asosida ishlab chiqilgan matnni tahlil qilish, avtomatik tarjima va nutqni tanish tizimlari ona tilining raqamli infratuzilmasini rivojlantirishga yordam bermoqda. Biroq ushbu tizimlarning samaradorligi ko‘p jihatdan til korpuslarining boyligi va sifatiga bog‘liq.

Shu bilan birga, ayrim muammolar ham mavjud. Ijtimoiy tarmoqlarda qisqartmalar, grammatik xatolar va aralash til birliklarining keng qo‘llanilishi adabiy til me’yorlarining buzilishiga olib kelmoqda. Ayniqsa yoshlar orasida xorijiy so‘zlarni ortiqcha ishlatish holatlari kuzatilmoqda. Masalan, oddiy o‘zbekcha muqobillari mavjud bo‘lishiga qaramay, "online", "chat", "like", "story", "post", "update", "status" kabi so‘zlar keng qo‘llanilmoqda. Bunday holat uzoq muddat davom etsa, milliy tilning ayrim leksik qatlamlariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqamli makonda faol bo‘lmagan tillarning rivojlanish sur’ati sekinlashadi. Shu sababli o‘zbek tilining internetdagi ulushini oshirish, ilmiy va ta’limiy kontentlarni ko‘paytirish, elektron kutubxonalarni rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Ona tilini asrashning zamonaviy yo‘nalishlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

o‘zbek tilidagi raqamli kontent hajmini ko‘paytirish;

elektron lug‘atlar va til korpuslarini boyitish; sun’iy intellekt tizimlarini o‘zbek tiliga moslashtirish;

yoshlar orasida til madaniyatini targ‘ib qilish;

tizimida raqamli til resurslaridan samarali foydalanish;

ilmiy va badiiy adabiyotlarning elektron bazalarini kengaytirish;

davlat va nodavlat tashkilotlari tomonidan milliy tilni qo‘llab-quvvatlash dasturlarini rivojlantirish.

Bugungi kunda raqamli makonda mavjud bo‘lmagan til kelajakda global axborot oqimidan chetda qolish xavfi bilan yuzlashadi. Shu sababli milliy tilni

rivojlantirish masalasi nafaqat madaniy, balki strategik ahamiyatga ega bo‘lgan masala hisoblanadi. Ona tili nafaqat muloqot vositasi, balki xalqning madaniy merosi, tarixiy tajribasi va milliy o‘zligini ifodalovchi muhim ijtimoiy hodisadir. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida madaniy qadriyatlarni saqlash va targ‘ib etishning yangi imkoniyatlari yuzaga keldi. Elektron kutubxonalar, raqamli arxivlar va onlayn ta’lim platformalari milliy adabiyot, folklor va tarixiy manbalarni keng ommaga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda dunyoning ko‘plab davlatlarida milliy tillarni raqamlashtirish bo‘yicha maxsus dasturlar amalga oshirilmoqda. Bunday tashabbuslar tilning nafaqat saqlanib qolishiga, balki uning ilm-fan, texnologiya va xalqaro kommunikatsiya sohalarida faol qo‘llanilishiga ham xizmat qiladi. O‘zbek tilini raqamlashtirish jarayonida elektron lug‘atlar, terminologik bazalar, matn korpuslari va avtomatik tarjima tizimlarini yaratish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak raqamli texnologiyalar davrida ona tilini asrash va rivojlantirish jamiyat oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Til milliy o‘zlikning asosiy belgisi sifatida xalqning tarixiy xotirasi, madaniyati va ma’naviy merosini saqlab qolishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalar ona tiliga yangi imkoniyatlar yaratishi bilan birga ayrim xavflarni ham yuzaga keltirishini ko‘rsatdi.

O‘zbek tilining raqamli makondagi mavqeini mustahkamlash uchun sifatli elektron resurslar yaratish, sun’iy intellekt texnologiyalarini milliy tilga moslashtirish, yoshlar orasida til madaniyatini rivojlantirish va ilmiy-tadqiqot ishlarini kengaytirish zarur. Faqatgina zamonaviy texnologiyalar va milliy qadriyatlarning uyg‘unligi orqali ona tilining kelajak avlodlarga boy va mukammal holatda yetib borishini ta’minlash mumkin. Ona tilini asrash har bir fuqaroning ma’naviy burchi va milliy taraqqiyotning muhim omili hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. *Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.*
2. *Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.*
3. *Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.*
4. *Mahmudov N. Til va jamiyat. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2019.*
5. *Nurmonov A. O‘zbek tilshunosligi tarixi. – Toshkent: Akademnashr, 2017.*
6. *Begmatov E. Hozirgi o‘zbek adabiy tilining leksik qatlamlari. – Toshkent: Fan, 2018.*
7. *Mengliyev B.R. Hozirgi o‘zbek tili. – Toshkent: Tafakkur Bo‘stoni, 2020.*
8. *Abduazizov A.A. Tilshunoslik nazariyasiga kirish. – Toshkent: Sharq, 2016.*
9. *Crystal D. Language and the Internet. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006.*
10. *Crystal D. Language Death. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014.*
11. *Fishman J.A. Can Threatened Languages Be Saved? – Clevedon: Multilingual Matters, 2001.*
12. *Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2019.*
13. *Warschauer M. Technology and Social Inclusion: Rethinking the Digital Divide. – Cambridge: MIT Press, 2004.*
14. *Castells M. The Rise of the Network Society. – Oxford: Blackwell Publishers, 2010.*
15. *UNESCO. World Report on Cultural Diversity and Linguistic Heritage. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.*